

ВОЄННІ ДІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У КОНТЕКСТІ РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ 1917–1918 рр.

© Барановська Н.М., 2005

Проаналізовано бойові дії на українських землях у роки Першої світової війни. Особливу увагу акцентовано на значному пізнавальному матеріалі націо- й державотворення, викликаних Великою війною 1914–1918 років.

The article analyses military operations on the Ukrainian lands in the years of the First World War. The importance of the learning material about the nation and state creation caused by the Great War of 1914–1918 is especially underlined.

Перша світова війна значною мірою визначила основні напрямки розвитку України протягом ХХ ст. Вона стала випробуванням для усього українського народу і привела до зміни способу його існування, корінної ламки існуючих суспільних відносин та усвідомлення необхідності радикальної зміни всього суспільно-політичного устрою і національно-державного статусу України. Для українців революція розпочалася не в 1917-му, а в 1914-му і мала єдину мету – створення власної держави для нації, позбавленої політичної незалежності.

Масштаби війни 1914–1918 рр., а також спричинені нею фундаментальні зрушення, активізація національних і соціальних рухів становлять сьогодні значний інтерес серед вітчизняних істориків.

Великий вплив на усвідомлення багатьох проблем Першої світової війни та її впливу на революційні події в Україні 1917–1918 рр. мають сучасні праці загального характеру, оскільки вони є найбільш читабельною частиною зі спектра українських історичних видань. Характер праць такого типу передбачає підведення авторами певних підсумків попередніх досліджень, визначення перспективних і актуальних напрямків наукового пошуку, запропонування нових концептуально-методологічних схем і підходів. За останній час з'явилося кілька монографій, збірників статей та матеріалів конференцій, в яких розкриваються нові аспекти історії українських земель у Першій світовій війні. Так, Я. Грицак одним із перших в українській історіографії розглядає

Першу світову війну як фактор модернізації, зазначаючи, що вона “сильно заактивізувала українське національне питання і спричинилася до зростання української національної свідомості” [1].

Однією із найпопулярніших тем у сучасній українській історіографії Першої світової війни став аналіз різних політичних орієнтацій еліти українського суспільства 1914–1918 рр., що частково пояснюється доступністю джерел та наявністю значної літератури з цього питання [2]. Достатньо глибоко проаналізовано діяльність Союзу визволення України [3] і частково Головної (згодом – Загальної) української ради (ГУР/ЗУР) [4]. Більшість істориків наголошують, що роз'єднаність українського політикуму негативно впливала на вироблення стратегії і тактики не тільки в ході воєнно-політичних подій, а й у подальших революційних змінах. Посилення шовіністичних настроїв як необхідний складовий елемент підготовки і розв'язання Першої світової війни створювало вкрай несприятливі обставини для розвитку українського національного руху, породжувало наростаючі репресії проти нього в обох ворогуючих коаліціях. Дослідники відзначають, що незважаючи на це, український рух під час війни, після нетривалого спаду лише зріс і зміцнився, що змушувало рахуватися з ним владу і загальноросійські революційні організації. За твердженням В. Яремчука, успішний розвиток українського національного руху в Галичині та Буковині, поширення його громадсько-політичних зв'язків із Наддніпрянщи-

ною дедалі виразніше перетворювалися на серйозну загрозу для імперських інтересів Росії [5].

Важливою спробою акцентувати увагу дослідників на тісному взаємозв'язку воєнних та революційних подій стала праця В. Литвина "Україна: доба війн і революцій", в якій автор зазначає, що "...важко відділити війну від революції, якщо тільки не розглядати першу крізь призму фронтових дій (...) Війна підготувала й привела суспільство до розуміння наближення революції" [6].

Дипломатичні аспекти українського руху в роки Першої світової війни розглядають у своїх працях М. Литвин та О. Реєнт [7], наголошуючи, що протягом XIX – початку XX ст. це питання стало актуальною проблемою міжнародного життя, а український народ перетворився з об'єкта на суб'єкт міжнародного права і політики.

Багато істориків розглядають політику австрійського уряду та місцевих органів влади у Галичині й Буковині, зокрема С. Попик відзначає, що недовіра до українців у перші місяці війни була надзвичайно сильною, в результаті чого розпочався "...превентивний арешт політично підозрілих москвофілів, який, однак, майже відразу переріс у масовий терор проти українців [8].

Отже, у працях сучасних українських дослідників Першої світової війни постає ціла низка питань економічного, соціально-політичного, військового та зовнішньополітичного аспекта. Однак більшість з них характеризуються вузькістю у виборі дослідження, частково й фрагментарністю, а тому далеко не вичерпують усієї глибини поставленої проблеми.

Як відомо, Перша світова війна розпочалася 1 серпня 1914 р., коли Німеччина оголосила війну Російській імперії у відповідь на оголошення останньою загальної мобілізації. На той час уже було організовано Північно-Західний (проти Німеччини) та Південно-Західний (проти Австро-Угорщини) фронти. Південно-Західний, командування якого знаходилося у Києві, проходив по території України і мав протяжність 400 км. До нього входили 4 армії (4-та, 5-та, 3-тя та 8-ма).

З початком війни населення України розподілилося на мобілізованих до армії та цивільних. 16 липня 1914 р. було оголошено часткову мобілізацію до російської армії, а 17 липня –

загальну. У Києві призов було проведено достроково, за два дні до встановленого терміну. Серед населення України панувала думка, що війна буде недовгою (називали термін у кілька місяців). Записатися до армії було справою честі. Сповнені романтичних настроїв, прагнення до самопожертви та свідомості громадянського обов'язку, діти й підлітки тікали на фронт. У газетах стали друкувати повідомлення про втікачів [9]. Декому з утікачів вдавалося дістатися до окопів, де вони підносили солдатам патрони. В Україні були організовані "патріотичні дні". Ніна Василенко, дочка українського громадського діяча К. Василенка, згадує, що в так званий "день білої квітки" в Києві на вулицях дами та дівчата в сірих сукнях і білих фартухах з червоними хрестами на грудях продавали прапорці, штучні ромашки на користь сімей мобілізованих та поранених [10]. Тільки сільське населення з самого початку реагувало на призов чоловіків до армії досить негативно. Тривоги за майбутнє додавала селянам та обставина, що ранній призов не дав змоги зібрати врожай зернових.

З перших днів війни українці активно залучалися Росією до участі у військових діях. Російський уряд заявляв, що бажано було б приєднати до імперії українські землі у складі Австрії між існуючим кордоном і Карпатами. У відсотковому відношенні українці, мобілізовані до царської армії, переважали навіть росіян. Лише в селах українських губерній з 1914 по 1917 рр. було призвано майже 2,8 млн. осіб [11].

У складі Австро-Угорської армії зі 102 полків дев'ять були сформовані з українців. Загалом 8,7 % особового складу австро-угорської армії становили українці [12]. Українські кадрові полки в австро-угорській армії воювали практично на Сербському та Італійському фронтах. У бойових діях проти росіян брали участь лише 3 піхотні (58-й Станіславський, 89-й Городоцький і 109-й Чортківський) полки, в яких налічувалося близько 60–70 % українців [13]. Австро-Угорщина розгорнула на українських землях проти Росії чотири армії, головнокомандувачем яких виступав генерал піхоти граф Франц Конрад фон Гетцендорф.

Українські політики Галичини та Наддніпрянщини війну між Австро-Угорщиною і Росією пов'язували із здійсненням їхнього ідеалу – створенням самостійної Української

держави. Для політичної орієнтації українського народу і захисту його національних інтересів, відновлення незалежної Української держави були створені: Головна українська рада (представляла три українські партії – Народно-Демократичну, Радикальну і Соціал-демократичну), Союз визволення України (сформований з українських політичних емігрантів з Росії, які стояли на самостійницьких позиціях), Загальна українська рада (координаційний орган, до якого увійшли 21 представник від Галичини, 7 – від Буковини, а також 3 члени Союзу Визволення України), Українська парламентарна репрезентація (виражала інтереси українських громадсько-політичних кіл в австрійському парламенті).

В серпні 1914 р. Головна Українська рада закликала добровольців вступати у полки Українських Січових Стрільців, покликаних захищати Галичину від російських військ. Ґрунт для створення формацій УСС у Галичині був сприятливий, оскільки тут з 1911 р. активно діяли молодіжні військово-патріотичні скаутські організації, які готувалися до майбутніх боїв за незалежну соборну Україну. Незважаючи на те, що зголосилося близько 30 тис. Січових Добровольців, австро-угорське командування обмежалося створенням у 1914 р. невеликих загонів УСС, які здебільшого охороняли перевали в Карпатах.

Російські та австро-угорські війська мали одну й ту саму мету – завдати першими супротивнику нищівної поразки і вивести його з участі у війні.

17 серпня 1914 р. розпочалася 33-денна Галицька битва – одна з найбільш успішних для російської армії і в той же час кривавих бойових операцій. Війська 8-ї та 3-ї армій Південно-Західного фронту увійшли на територію Східної Галичини. Командувач 8-ї російської армії, генерал від кавалерії О.О. Брусілов видав спеціальний указ, у якому прямо йшлося про російські претензії на Галичину: “Поздоровляю славні війська армії з переходом кордону. Наказую оголосити нижчим чинам, що ми входимо в Галичину, хоча і складову частину Австро-Угорщини, але це одвічна російська земля, населена, головним чином, російським же народом, для звільнення якого війна ведеться...” [14]. Під час наступу військ 8-ї армії Південно-Західного фронту у Галичині

повністю згоріло місто Гусятин, а на Буковині – Дитинець. У грандіозній Галицькій битві австрійські війська зазнали нищівної поразки. Вони втратили 400 тис. чоловік, з яких понад 100 тис. потрапили в полон.

Прийшовши у Галичину та на Буковину, російська армія намагалася перетворити їх на одну із своїх губерній. 21 серпня було створено генерал-губернаторство Галичини на чолі з генерал-лейтенантом Г.О. Бобринським, яке перебувало спочатку в Бродах, а потім переїхало до Львова. Царська окупаційна адміністрація розпочала боротьбу з прогресивним українством. 30 серпня 1914 р. було видано наказ про арешт видатного українського історика М.С. Грушевського, якого війна застала у Галичині. Вченому вдалося перебратися до Києва, де у грудні 1914 р. його було заарештовано нібито за допомогу в організації Легіону Січових Стрільців у Галичині, які воювали на боці Австро-Угорщини, а також за звинуваченням у шпигунстві на користь імперії Габсбургів [15].

Австро-угорське командування на початку вересня 1914 р. здійснило перегрупування своїх сил, які відійшли від Львова лише на 30 км і зайняли оборону на р. Верещиці поблизу м. Городка. З 5 по 12 вересня 1914 р. відбувалася Городоцька битва. В результаті контрнаступу російської армії австро-угорське командування припинило бойові дії і почало виводити свої війська за р. Сян.

В 1915 р. Галичину і Буковину покинули 100 тис. чол. Лише через київські в'язниці пройшло 12 тис. галичан, депортованих углиб Росії [16]. Примусово було вивезено сотні священників греко-католицької церкви, у тому числі митрополита Андрея Шептицького (спочатку до Києва, а потім у Росію). На місце депортованих греко-католицьких священників привозили православних і засновували церковно-парафіяльні школи. Окупаційні власті фактично поставили греко-католицьку церкву, яка домінувала на західноукраїнських землях, поза законом. Тимчасовий правитель на окупованих територіях Галичини Г.О. Бобринський вважав, що уніати – “зрадники православ'я, ренегати і еретики, їх силою треба вернути на праведний шлях...” [17]. Православ'я і москвофільство російські окупанти намагалися використати для повного підкорення українського населення Галичини російському царизмові.

Примусова депортація національно-свідомих представників західноукраїнського населення досягла нечуваних розмірів. Активний діяч українського національного руху, уповноважений громадської організації воєнного періоду “Союз міст”, побувавши на теренах окупованої російськими військами Галичини і Буковини, описав свої тодішні враження: “ Тепер, коли до нас дійшли точні відомості про цілковитий погром українського життя в Галичині, коли київські участки й тюрми переповнились вивезеними галичанами, серед котрих були професори університету, поважні старі священики, інтелігенти всіх професій, жінки, діти, селяни, гірські гуцули, коли ми побачили, що все це вихоплено з хати зненацька, без грошей, часто-густо напіводягнене, залякане до смерти, що везуть їх до Томської, Іркутської, Архангельської і Астраханської губерній без засобів, невідомо на яку долю і на який час, от тоді ми, київські українці збагнули як слід, що являє собою “освободительная” війна і яку долю готують нашому народові її подібні наслідки” [18].

У січні 1915 р. російська армія розпочала Карпатську операцію, в якій у боях проти росіян активну участь брали Січові Стрільці. Вони героїчно захищали гору Маківку, неподалік від м. Славська, у березні–травні 1915 р. Російські війська двічі спробували прорвати оборону стрільців, але безрезультатно. Тільки 4 травня 1915 р. росіяни, розгромивши австрійців, повернули собі Маківку, але ця перемога не мала практичних результатів. Відтоді австро-угорське командування визнала усевік як реальну і серйозну військову силу. У наказі командира 55-ї дивізії цісарської армії генерала Фляйшмана зазначалося: “Українці! З великою гордістю можете дивитися на ваші геройські вчинки. Кожний мусить бути гордий за приналежність до вашого корпусу, який має право назвати себе вибраною частиною...” [19].

Загалом у Карпатській операції російські війська втратили 1 млн., а австро-німецькі – 800 тис. чоловік. Війська Південно-Західного фронту не виконали поставленого завдання через невміння на належному рівні воювати в зимових умовах у гірській місцевості.

У травні–червні 1915 р. відбулася Галицька операція, в результаті якої російські війська залишили Галичину і зупинились на

рубежі Холм–Володимир–Волинський–Броди–Бучач. 31 травня австро-угорські та німецькі війська захопили м. Стрий, 8 червня – Станіслав, а також десятки невеличких містечок і сіл. 12 червня 1915 р. в Буковині російські війська змушені були віддати свої останні позиції на Пруті і з великими втратами відступити за державний кордон. 19 червня російська адміністрація залишила Львів, а 22 червня до міста увійшли австро-німецькі війська. Цей день вважається закриттям Галицької операції, яка звела нанівець попередні успіхи російської армії, надломила дух російського війська і довела, що всі людські жертви є марними.

Залишаючи західноукраїнські землі, російські війська руйнували і нищили все, що траплялося на їх шляху. Сильно постраждали не тільки військові об’єкти, а й мирні, що завдало величезної шкоди українському населенню.

Військові дії спотворили життя суспільства й кожного мешканця України. Значні зміни відбулися в економіці й особливо відчутно позначилися на побутовому рівні. Різко зростали ціни на предмети експорту, продукти харчування, паливо та проїзд. З кінця 1915 р. в багатьох містах України стала відчутною нестача м’яса, ціни на нього вирости вдвічі. У підвищенні цін важко було виявити певну систему. Навіть економісти не могли зрозуміти, чому борошно коштувало найдорожче в тих містах, де найдешевше зерно [20]. На цей час відзначається й погіршення якості продуктів харчування. Набула поширення практика додавання в борошно для випікання хліба різного роду домішок. Часто в продаж надходив жовтий цукор, який в народі називали “ханжею”. У багатьох містах спостерігався цукровий дефіцит.

Після заборони торгівлі горілкою та пивом в Україні виникає чорний ринок з продажу алкоголю. Серед бідних верств населення, яке не могло собі дозволити купівлю горілки по спекулятивних цінах, збільшується кількість випадків отруєнь палітурою, денатуратом, спиртовим лаком тощо [21]. Ще одним наслідком антиалкогольної кампанії стало збільшення відсотків курців тютюну, а також вживання кокаїну, що особливо набуло поширення серед студентської молоді та в аристократичному середовищі. Кокаїн розповсюджувався за лаш-

тунками театрів, в ресторанах, чайних будиночках. Це відкрилося, коли одному з відвідувачів такого закладу стало погано і до нього викликали карету швидкої допомоги [22].

У 1915 р. в Україні відчувався брак пального. Так, у 27 містах не вистачало вугілля, у 21 місті – дров, у 19 містах – гасу [23]. Основними причинами дорожнечі та нестачі товарів у роки Першої світової війни було погіршення товарообміну всередині країни, загальний розлад господарського життя, підвищення старих та введення нових податків.

Війна поставила нові складні проблеми, загострила старі і рельєфно виявила слабкі місця суспільного буття. На фоні соціального зубожіння основної маси населення розквітли правопорушення та злочинність. Мали місце випадки зловживання службовим становищем, дезертирство, підробка документів, спекуляція, укривання прибутків, ошуканство, а також різке зростання числа крадіжок та грабунків. Поглиблювався конфлікт між Російською імперією та українським народом.

У 1916 р. Росія, як і в попередні роки війни, планувала розгорнути наступ на усіх фронтах. Знову планувалося захопити західно-українські землі. 30 березня 1916 р. замість М. Іванова, якого вважали винним за поразку в Галичині, командувачем Південно-Західним фронтом було призначено О.О. Брусилова. Йому підпорядковувалися Київський та Одеський військові округи, загалом 12 губерній або практично всі українські землі, що входили до складу Російської імперії. О.О. Брусилов прагнув знову завоювати Галичину, Буковину та Волинь. Це було самоціллю, справою усього його життя.

З 4 червня по 20 вересня 1916 р. від Луцька до Чернівців війська Південно-Західного фронту під керівництвом командувача розпочали наступальну операцію, яка увійшла в історію під назвою “Брусиловський прорив”. Було зайнято частину Південної Галичини, Буковину, війська підійшли до карпатських перевалів. Під час Брусиловського прориву російська армія застосовувала так звані “загороджувальні загони”, які відкривали вогонь по своїх частинах, що, у разі небезпеки, починали відступати. Однак почалися перебої з боєприпасами, не вистачало досвідченого командного та рядового складу. Щоб зупинити

наступ, на вузлових станціях було сформовано німецько-австро-угорські загони, які оперативно перекидалися залізницею у райони наступу російських частин і швидко зупиняли їх прорив. У середині вересня 1916 р. російські війська зупинилися на лінії Золочів–Галич–Станіслав–Ворохта.

Внаслідок Брусиловського прориву австро-угорська армія втратила понад 1 млн. чоловік убитими й пораненими, більш як 400 тис. потрапили в полон. Втрати російської армії теж були значними і становили 1,8 млн. чол. [24]. Росія так і не досягла переможного результату, що в кінцевому рахунку викликало велике невдоволення солдат і всього народу й докорінно змінило хід війни.

Поразка Брусиловського прориву зумовила припинення наступальних операцій військ Південно-Західного фронту. У грудні 1916 р. Росія для захисту своїх південних кордонів відкрила Румунський фронт, до складу якого увійшли три російські армії – 6-та і 4-та зі складу Західного та 9-та з Південно-Західного фронтів.

У ході війни посилювалися й досягли рівня критичної маси ті тенденції, які, зрештою, й призвели до неухильного сповзання імперії Романових до прірви, яка виросла з недовіри народу до влади. В Україні посилювався селянський рух, який підігрівався листами земляків, мобілізованих у діючу армію. Страшні картини навколишньої дійсності воєнних років сприяли пробудженню селянства від вікової летаргії, зростанню його національної свідомості. Поширення антивоєнних настроїв у військах призвело до нової форми протестів проти війни – братання: вояки ворогуючих сторін, як шановні гості, відвідували один одного. Багато хто відмовлявся йти на фронт, заявляючи, що не стрілятиме у своїх братів. На фронтах відчувалася взаємопідтримка солдат-українців, що воювали в рядах російської та австрійської армій. Так, батько композитора А. Кос-Анатольського, лікар за фахом, який був мобілізований до австрійської армії, передав листа до своєї родини через солдата, який пізніше потрапив у полон. Обшукуючи полоненого, офіцер російської армії, українець на прізвище Нечаєвський, який розмовляв “чужою наддніпрянською мовою”, виявив листа, і сам відніс його за адресою [25].

16 грудня 1916 р. на нараді у ставці О. Брусилів, підбиваючи підсумки кампанії поточного року, визнав за необхідне у 1917 р. знову зробити українські землі головною ареною бойових дій. Він задумав силами Південно-Західного фронту зайняти Львів та Мармарош-Сігет і разом з військами Румунського фронту, розгромивши збройні сили Болгарії й Туреччини та звільнивши одночасно Румунію, вийти до Константинополя. Цей план був розкритикований і визнаний відверто авантюричним.

На початку 1917 р. всі верстви населення Російської імперії були невдоволені війною, яка створила об'єктивні передумови для Української революції та вперше за багато століть дала реальний шанс для втілення в життя віковичної мрії українців – створення власної суверенної держави. В. Литвин вважає, що Перша світова війна виявилася “непотрібною за великим рахунком ні для міфів, ні для ідеології. Це означало повну другорядність сюжетів війни порівняно з революційними” [26].

Зміни були стрімкі, очікувані й невідворотні. Національні гасла були скристалізовані, український народ внутрішньо змобілізований на їх реалізацію. Потрібен був перший поштовх, яким стали лютовні події 1917 р., що ознаменували крах Російської імперії. 15 березня 1917 р. цар Микола II Романов зрікся престолу, спонукавши прогресивне українство до боротьби за демократію, волю та незалежність.

Поява у березні–квітні 1917 р. українізованих військових формувань у рамках колишньої імперської армії продемонструвала стратегію подальшого розвитку українського військового руху – консолідацію і створення основ національної армії. У травні–червні 1917 р. були створені керівні національні армійські структури.

Наступ російської армії влітку 1917 р. був фактично останньою бойовою операцією на українських землях у роки Першої світової війни. 31 липня 1917 р. армії Південно-Західного фронту відступили за р. Збруч, а південніше р. Дністра – до р. Прут і Серет, тобто до колишнього державного кордону. Початок національно-визвольної революції та проголошення 20 листопада 1917 р. Української Народної Республіки призвели до припинення бойових дій на території, яку населяли етнічні українці.

нення бойових дій на території, яку населяли етнічні українці.

У листопаді 1917 – січні 1918 рр. відбувається стрімка еволюція від стихійних методів творення Української армії до появи елементів національної державної політики. Саме в цей період з'являються вищі державні військові органи УНР: Генеральне секретарство військових справ та Головний штаб Української Армії, робиться спроба запровадження військових статутів. Генеральний Секретаріат Центральної Ради 23 листопада 1917 р. ухвалив рішення про об'єднання Південно-Західного і Румунського фронтів в Український. Його командувачем став російський генерал від інфантерії Д.Г. Щербачов.

Отже, на зламі 1917–1918 рр. з'являється Армія УНР, яка, однак, в ході українсько-більшовицької війни не спромоглася забезпечити її суверенітету. У березні – квітні 1918 р. військове будівництво стало органічною частиною усього комплексу державного будівництва в УНР. На жаль, це сталося уже після того, як рятувати незалежність країни довелося за участю чужої збройної допомоги.

1. Грицак Я. *Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст.* – К., 2000. – С. 103. 2. Горбань Ю., Шпаченко В. *Український політичний вибір в контексті Першої світової війни // Перша світова війна і слов'янські народи.* – К., 1998. – С. 17–23; Сарбей В. *Національне відродження України.* – К., 1999 (серія “Україна крізь віки”. Т.9. – С. 299–300; Реєнт О.П. *Світова війна і загострення суспільної кризи в Україні // Перша світова війна і слов'янські народи.* – С. 7–12. 3. Патер І. *Союз визволення України: проблеми державності і соборності.* – Львів, 2000. – 344 с. 4. Мазур О. *Східна Галичина у роки Першої світової війни // (1914–1918): Автореф. дис. ... канд. істор. наук.* – Львів, 1997; Заповловський В. *Буковина в останній війні Австро-Угорщини. 1914–1918.* – Чернівці, 2003. 5. Яремчук В. *Державотворчий процес у Західній Україні та Перша світова війна // Перша світова війна і слов'янські народи.* – С. 90–96. 6. Литвин В. *Україна: доба війн і революцій (1914–1920).* – К., 2003. – С. 20. 7. Литвин М. *Український та польський істеблішменти у період “Великої війни” і національно-демократичних революцій*

(1914–1918) // *Історіографічні дослідження в Україні*. – К., 2003. – Вип. 13. У 2 ч.: Україна – Польща: історія і сучасність: 36 наук. праць і спогадів пам'яті П. Калениченка (1923–1983). – Ч. 1. – С. 157; Реснт О. Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.). – К., 2003. – С. 332. 8. Попик С. Українці в Австрії 1914–1918. Австрійська політика в українському питанні періоду Великої війни. – Київ–Чернівці, 1999. – С. 99. 9. ЦДАМЛМ. – Ф. 612. – Оп. 1. – Спр. 94. – Арк. 19. 10. Блок М. Апология истории или ремесло историка. – М., 1986. – С. 61–63. 11. Россия в Мировой войне 1914–1918 года (в цифрах). – М., 1925. – С. 49. 12. Шумский К. Очерки мировой войны на суше и море. – Петроград, 1915. – С. 15–16. 13. Якимович Б. Збройні сили України: Нарис історії. – Львів, 1996. – С. 85–86. 14. Шамбаров В. За войну, царя и отечество. – М., 2003. – С. 159. 15. Верба І. Арешт Михайла Грушевського у 1914 році // *Проблеми історії України*. – К., 2002. – Вип. 6. – С. 30. 16. Волковинський В.М. Бойові дії на українських землях у роки Першої світової

війни // *Укр. іст. журн.* – 2004. – № 4. – С. 44. 17. Реснт О. Українські землі в дипломатії європейських країн // *Історія України*. – 2001. – № 25. – 26. – С. 30. 18. Цит за: Сарбей В.Г. Національне відродження України. – К., 1999. – С. 307. 19. *Історія українського війська*. – Львів, 1936. – Ч. III. – С. 320. 20. Козеренко М. Обзор состояния товарных рынков в городах губерний Киевской, Подольской, Волынской, Полтавской, Черниговской // *Известия киевской городской думы*. – 1916. – № 10. – С. 50. 21. Вільшанська О.Л. Повсякденне життя населення України під час Першої Світової війни // *Укр. іст. журн.* – 2004. – № 4. – С. 38–56. 22. *Маленькие одесские новости*. – 1916. – 3 січня. 23. Дороговизна и борьба с ней в городах пяти губерний нашего края по данным областной анкеты // *Известия киевской городской думы*. – 1915. – № 7. 24. Заполовський В. Буковина в останній війні Австро-Угорщини. – С. 75. Вільшанська О.Л. Названа праця. – С. 60. 26. Литвин В. Україна: доба війн і революцій (1914–1920). – С. 65.

УДК 94(477)“1917”

І.Я. Хома

Національний університет “Львівська політехніка”,
Інститут гуманітарних і соціальних наук

СТАНОВИЩЕ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ-УКРАЇНЦІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ НА НАДДНІПРЯНЩИНІ (ВЕСНА–ОСІНЬ 1917 р.)

© Хома І.Я., 2005

Проаналізовано політичні чинники, які визначали становище військовополонених-українців західноукраїнських земель на теренах Росії і Наддніпрянщини в 1917 р. Одночасно з цим у дослідженні розкрито організацію національно-визвольного руху в середовищі військовополонених-українців як певний виклик на процеси, що були пов'язані з відродженням Української держави в той час.

The author of this article analyzes the political factors which determined the status of Western Ukrainian POW's on the territories of Eastern Ukraine and Russia. Simultaneously the article covers the organization of national movement among Ukrainian POW's as the reaction for the revival of Ukrainian state.

Військові події 1914–1917 рр. в черговий раз показали драматизм ситуації на українських землях. Він визначався тим, що фронт основних військових кампаній пролягав через територію України, в результаті чого українські

вояки австро-угорської і російської армій по обидва боки фронту були приречені воювати один проти одного. Ціною десятків тисяч жертв, біженців, виселенців і військовополонених заплатив український народ за участь у